

BOBVOS PÁL

Hegytörvények – hegyközségek

2012. november 23-án közzétették azt, hogy a parlament mezőgazdasági bizottsága szőlészeti és borászati albizottságának elnöke betérjesztett az új hegytörvényt, amely 2012. december 27-én 2012. évi CCXIX. törvény a hegyközségekről (a továbbiakban: Htv.) címmel megjelent a közlönyben. Ha az érdeklődő beüti az internetes jogszabály keresőbe a hegytörvény szót, azt az eredményt kapja, hogy a megadott keresési szempontoknak egyetlen jogszabály sem felel meg. Az alaki nemleges eredmény tartami megfelelést takar: a hegytörvény és a hegyközség egymásnak nem szinonim megfelelői.

A jelen dolgozatban – tisztelegve Blazovich László professzor úr kiemelkedő jogtörténeti munkássága előtt – az 1894-ben megjelent első „hegytörvénnyel”¹ bezárólag tekintjük át azt az önkormányzattal bíró szervezetet, amelyet a szakirodalomban² általában azonosként használt hegynék, helységnek, hegybéli helységnek, hegyközségnek neveznek. Az dolgozatnak „útban a közttestületiség felé” alcímet is adhatnánk, mert a hatályos szabályozásnak leglényegesebb eleme ez: „a hegyközség egy borvidék egy vagy több településének szőlészeti és borászati termelői által e tevékenységükhöz fűződő közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott közttestület.”³

A közttestület főbb fogalmi elemei a Ptk. 65. § (1) – (6) bek. rendelkezéseiből vezethetők le.⁴

E szerint a közttestület:

- a.) személyegyessel létrejött jogi személy,
- b.) amely nyilvántartott tagsággal rendelkezik,
- c.) törvény állapítja meg a szervezetét,
- d.) belső működése az önkormányzatiság elvén nyugszik,

¹ 1894. évi XII. törvénycikk a mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről (a továbbiakban: Mtc.)

² ÉGETŐ MELINDA: *Szőlőhegyi települések kialakulása a Dunántúlon a 18–19. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.; KOVÁCS GYULA – MIKÓ ZOLTÁN – SZABÓ GYÖRGY: *Hegyközség, szőlészet, borászat*. Budapest, 1995.; CSOMA ZSIGMOND: *Uradalmi és jobbágy-paraszti szőlő-, bortermelés a Somlón a XVI. századtól a XX. század közepéig*. Studia Folkloristica et Ethnographia 35., Debrecen, 1993.; VAJKAI AURÉL: *A hegyközségek kialakulásának kérdése 1958*. Néprajzi Közlemények 3., 3–4. szám,

³ Htv. 3. § (1)

⁴ BOBVOS PÁL: *Néhány megjegyzés a hegyközségek közttestületi jellegéről*. Acta Juridica et Politica Tomus LXV. Fasciculus 1–44., 543–558. pp.

- e.) közfeladatot lát el,
- f.) közhatalmat gyakorol, és
- g.) jogszabály hozza létre.⁵

Ebből következik, hogy a hegyközség nem az egyesülési szabadság és az érdekvédelmi szervezetek alakításához való alkotmányos alapjogok alapján létrehozott szervezet, az nem magán- és jogi személyek önkéntes társulása. A hegyközséget, mint közhasznú társaságot törvény rendeli alapítani; sőt az is igaz, hogy e rendelkezési jog kizárólag a törvényhozóé, azaz senkinek sincs alanyi joga köztisztület létrehozására.

Egy szervezet közjogi státuszának lényegi eleme az autonómiával és önkormányzatisággal való felruházottsága. A hegyközség autonómiája fokozatosan teljesedett ki, a tárgyalt időszakban még nem beszélhetünk testet öltött autonómiáról.

A jogirodalom egyértelműen meghatározza az autonómia szimptómáit. Autonómiáról akkor beszélhetünk, ha a szervezet:

- önálló jogi személyiséggel bír, azaz önállóan léphet jogviszonyokba, törvényben garantált jogai vannak, saját elhatározása szerint vállalhat kötelezettségeket,
- rendelkezik saját hatáskörrel, e hatásköreit önállóan gyakorolja,
- van önálló (belső) szabályozási joga,
- szervezeti és működési rendjét maga (önállóan) alakítja ki, személyi ügyeiben maga dönthet,
- saját vagyonnal rendelkezik.

Összevetve a köztisztület jegyeit egy autonóm szervezet jegyeivel a két szervezet közötti differencia specifikát abban rögzíthetjük, hogy a köztisztület jogi individualitását jogszabály alapozza meg. Szladits szerint „amíg a magánjogi jogi személyek csaknem mind *lex generalis* alapján jönnek létre, tehát már fogalmilag is azonos feltételek mellett, addig a legtöbb közjogi személyt *lex specialis* keltette életre.”⁶

Akár önszerveződés útján, akár jogszabály erejénél fogva jön létre egy autonóm szervezet, annak szükségképpen önálló jogi személyiséggel kell rendelkeznie. A jogi személyiség a köztisztületnek és a hegytörvénnyel létrehozott közbirtokosságnak egyként feltétele. Ennek az első és alapvető feltételnek azonban sem a hegytörvénnyel szabályozott közbirtokosságok, sem az Mtc. alapján létrejött hegyközségek nem feleltek meg.

⁵ Ptk. 65.§ (1) A köztisztület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztisztület a tagságához, illetőleg a tagsága által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztisztület jogi személy.

(2) Köztisztület különösen a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Művészeti Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamara.

(3) Törvény meghatározhat olyan közfeladatot, amelyet a köztisztület köteles ellátni. A köztisztület a közfeladat ellátásához szükséges – törvényben meghatározott – jogosítványokkal rendelkezik, és ezeket öngazgatása útján érvényesíti.

(4) Törvény előírhatja, hogy valamely közfeladatot kizárólag köztisztület láthat el, illetve, hogy meghatározott tevékenység csak köztisztület tagjaként folytatható.

(5) A köztisztület által ellátott közfeladatokkal kapcsolatos adatok közérdekűek.

⁶ SZLADITS KÁROLY: *A jogi személy, mint jogalany*. Magyar Magánjog I. kötet 570. p.

Az XIX. század utolsó harmadában a megyék több ízben fordultak ugyan a kormányhoz annak érdekében, hogy immár az egységesített megyei szabályozás alá tartozó hegyközségeket jogi személyként is ismerjék el. A megyéknek azonban ezt a törekvését, hogy ti. hatósági jogokkal is felruházott önálló jogi személyiséggel rendelkező egyesületek jöjjenek létre a kormányzat nem fogadta, el a bemutatott szabályokat nem erősítette meg. Az Mtc. a hegyközségekről azt állapítja meg, hogy az a szőlőbirtokosoknak önkormányzati joggal és meghatározott szervezettel bíró testülete, amelynek célja a szőlőművelésre és a bortermelésre vonatkozó közös érdekek elmozdítása. A hegyközség megalakítását a törvény nem tette kötelezővé, hanem azt csak megengedte, ugyanakkor megállapította azt is, hogy milyen feltételek esetén alapíthatóak meg a hegyközségek.

Sorra véve most már a hegytörvény és a hegyközség jellemző vonásait szükségesnek látszik a hegytörvényekről először egy általános megközelítést adni. A hegytörvényeknek több formája létezett: hegyközségi articulusokat fogadtak el ott, ahol a hegyvámos szőlők formájában a jobbágyi birtoklás volt túlsúlyban, a földesúri allodiális birtokon a földesúri rendtartást használták, a városok statutumokkal szabályozták a szőlő és bortermelést.

A jelen elaborátum csak a jobbágyi birtoklást szabályozó articulusokat vizsgálja. A hegytörvényeket itt maguk a szőlős gazdák hozták és azok túlnyomórészt helyi szokás rögzítettek. Kezdetben, a XVI. századig, a földesúri jóváhagyás szükséges formális elemként nem jelentett többet, mint a földesúrnak a szőlőföldre vonatkozó tulajdonjogának az elismerését. A hegytörvényeket feltehetően a szőlőbirtokosok írták össze és terjesztették a földesurak elé, amit azután földesurak jóváhagyás elnyerése után kihirdettek a hegy népe előtt. A XVII–XVIII. századtól kezdődően megfigyelhető, hogy a hegytörvények írásba foglalása nagymérvű lesz, ezen időszakról kezdődően a földesurak egyre nagyobb beleszólást igényeltek a hegy életébe, arra törekedtek, hogy a hegyi szabályozás saját igényeiknek megfelelően változtassák meg. A XVIII–XIX. századtól kezdődően megfigyelhető egy egységesítési és központosítási törekvés is: Így például Festetics Kristóf csurgói uradalmához tartozó Szentgyörgyvári, Bagolai és Látóhegyi szőlőhegyekre 1751 április 2. napján kiadott, majd 1773. december 4. napján megerősített és ismételten kiadott hegybéli articulusokhoz a vármegyei törvényszék módosítási javaslatokat terjesztett elő, amelyeket az ügyvitel során bemásoltak a közgyűlési jegyzőkönyvbe, ettől kezdődően a vármegyei törvényszék által jóváhagyott szabályokat alkalmazták az adott helységekből.⁷

Ettől az időtől kezdve a szőlőhegyi articulusok viszonylag csekély változtatásokkal azonos szövegűek. Ez ad alapot arra a következtetésre, hogy az egy kötetben, a Szőlőhegyek történetének forrásai V. Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy vármegyéből (1732–1847) című munkában⁸ összegyűjtött articulusok elemzése általános következtetés levonására is alkalmas. Rögzíteni szükséges azt is, hogy a XIX. századig a különféle szőlőhegyi szabályzatokban, törvényekben, articulusokban, szőlőtelepítő levelekben sehol soha nem fordul elő a hegyközség kifejezés, azt először az Mtc. használta.

⁷ *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy Vármegyéből (1732–1847)* Közreadja: ÉGETŐ MELINDA – POLGÁR TAMÁS, L'Harmattan Könyvkiadó – Somogy Megyei Levéltár, Budapest 2011 (a továbbiakban: Somogy vm.). 90. p.

⁸ Lásd 7. lábjegyzet alatt.

A hegytörvények ugyanakkor – mint korlátozott autonómiával rendelkező önkormányzatok – nagyon is szervesen illeszkedtek a magyar jogrendbe, illetve azon jogi tradíciók sorába, amelyekben – az állam időszakonkénti központosító törekvései mellett is, illetve gyakran annak ellenére, – mindig megtalálhatók voltak bizonyos önkormányzati jogok és intézmények.

A hegytörvények személyi hatálya és a hegyközség tagsága

A hegybéli közösségek egyik fontos ismérveként tartja számon az irodalom azt, hogy az önkormányzattal bíró intézmény, rendi hova tartozásra való tekintet nélkül fogja össze a szőlőhegyen szőlőt birtokló személyeket. Ez azt jelenti, hogy a közösség keletkezésének alapja egy bizonyos földterület használata, amely területből minden személy egyénileg birtokol egy-egy darabot, s ez egyben a közösséghez való tartozás egyetlen kritériuma is.

A földhasználati jog keletkezhet az egész hegybéli közösség számára egy aktussal, amikor a föld tulajdonosa egyszerre adja át a birtokosoknak a kijelölt területet használatra „*alul írt, mint te[kin]t[e]tes Mernyei uradalom kormányzója az alább nevezett helybéli jobbágyoknak a' Sz[en]t Miklosi uradalmi pusztából mint egy 25, az az huszonöt hold szántó földet, mely az uj szőlők napnyugotti oldalátul a' geszti szőlők felé szinte nap nyugotra terjed következendő feltételek alatt adtam ki.*”⁹

A hegyközségi tagság létrejöhett önálló, a már meglévő szőlőhegy egy meghatározott részére, egy birtokossal megkötött szerződéssel is „*Alul irtt böhöneyei határban és ugyan az ugy nevezett Hetedik Uj hegy nap nyugadsó[!] részén fekvő 3145 ű ölre ki szabott szőlőt 350 ű öll térségű szőlő allyal böhöneyei Jelinek Józsefnek és minden fiu maradékinak ujra rak[ás] által engedtem, hogy szölleimben 4a Januau [1]812 ki szabott, szőlő fundualisokban be iktatott, 's hegység ládáiban is által adatott, contractus, adozások, kötések, és földtetelek alati ki tett üdeig birhassa...*” *Én pedig ugyan alul irtt vevő azon előttem föl olvasott földteteleket minden részeikben el fogadván, az azoknak bé tellyesítésére magamat, és fiui maradékimat birtokom el vesztése alati le kötelezem.*”¹⁰

A föld tulajdonosa a szőlőtelepítésre átadott földjét nem vehette vissza csak abban az esetben, ha a birtokos nem fizette meg hiánytalanul a földhasználat után járó bért vagy szolgáltatást: „*[...] a földes urasságok[nak] minden 800 quad[rát] ölbül álló holdtül egyaránt akár szük, akár böv esztendőben hegyvám gyanánt 53 pos[onyi] itzét, és a' bortermésbüil tizedet adni [...] köteleztetek.*”¹¹

A szőlő birtoklásának elvesztését, a földesúr általi elkobzását vonta maga után az, ha a birtokos a szőlőt megintés után, vagy hosszabb ideig műveletlenül hagyta „*Melly*

⁹ 1837.február 12. A Mernyei Uradalomhoz tartozó Szentmiklósi pusztából Dornay István uradalmi kormányzó 25 holdnyi szántóföldet szőlőtelepítés céljára mernyei jobbágyoknak ad ki. *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy Vármegyéből (1732–1847)* Közreadja: ÉGETŐ MELINDA – POLGÁR TAMÁS, L'Harmattan Könyvkiadó – Somogy Megyei Levéltár Budapest 2011. (a továbbiakban Somogy vm.) 253. p.

¹⁰ 1815. június 6. Szőlőbérleti és telepítési szerződés, melyben Festetics Antal Böhönye mezőváros határában fekvő hetedik újhegyi szőlőbirtokát bérbé (árendába) adja Jelinek József böhöneye lakosnak. Somogy vm. 205. p.

¹¹ 1806. Bükkösd falu Lesöhegy nevű határrészre megkötött kontraktusa. Somogy vm. 175. p.

szőlő két esztendeig mecztelen, és kapálatlan marad, harmadikon szabadon a' hegy mester, és esküttek másnak az uraság engedelmébülegy forintért fol adhatták.."12

A birtokos halála esetén, fiú örökös hiányában a szőlő használati joga visszaszállt az uraságra „Valamely szőlős gazda magtalan, és testamentom nélkül hal meg, annak szőleje jure caducitatis, azonnal az uraságra száll.”13

Miután a szőlőknek szabad forgalma volt, lényegében bárki szerezhette szőlő birtokot, bármely falu határában eső szőlőhegyen, a szőlőbirtokosok illetve utódaik pedig a szőlőt szabadon adhatták vehették: „El tellvén az arendális hat esztendő, ha ujra meg nem egygyezhetnénk, az elébbeni contractus régi erejében meg marad [...] ha szöllejét kívánná is eladni, nem más, hanem ezen fel tételek alatt adódik szabadság az eladásra.”14

A birtokos élhetett végrendelkezési jogával is, halála előtt rendezhette vagyoni viszonyait. A paraszti társadalom szokásos öröklési rendje szerint a fiúk egyenlő aranyú örökölték a földből, a leányok számára viszont a kihazasítás járt. A birtok felosztása az utódok között általában csak a tulajdonos-háztartásfő halála után történt meg.

Az apa es fiú (fiai) közötti kapcsolat erős gazdasági köteléket vont maga után figyelemmel arra, hogy a fiú utódok legfőbb földszerzési lehetősége az öröklés volt. Miután a végrendelkezésnek nem volt akadálya, a birtokba lépő birtokos már a szerződés megkötésekor kötelezte magát arra, hogy a vállalt terhek rá és örökösére egyaránt kiterjednek „[...] alul nevezett helységbéli lakosok [...] az itten meg irrt minden állományok[na]k [...] szentül való m[eg] tartásokra [...]magunkat és maradékainkat kötelezzük.”15

A hegytörvények is ismerték az elővásárlási jog intézményét, így a hegyközség tagjává válhatott az elővásárlási jog jogosultja is. Az elővásárlási jog három alanyú jogviszony, melynek szereplői a birtokos, a vevő és az elővásárlásra jogosult. Az elővásárlási jog gyakorlása esetén az adásvételi szerződés alanyaiban áll be változás, az eredeti kötelelemnek sem a tartalma, sem a tárgya nem módosul.

A harmadik személlyel szemben elővásárlási jog illette meg az eladott szőlő szomszédos birtokosait „Midőn valamely uj gazda magának szőlőt vészen, az el ado féll az alkunak föll bontása alatt tartozik az also, és fölső szőlős szomszédgyait elő szolétani az hegy mester, és esküttek eleiben, és nékik el ado szandékát meg jellenteni, ha valamellik tús szomszédgya az el adandó szőlőt maga számára meg tartanyi akarja praemtioja légyen – s – lehessen jure vicinitatis, azért is alatomban valo el adás, és vevés állandos ne légyen”16

Az elővásárlási jogra vonatkozó további részletek nem ismertek. Így nem tudott az sem, hogy a szomszédok egymás között milyen sorrendben gyakorolhatták elővásárlási

¹² 1751. április 2. Festetics Kristóf földesúr Szentgyörgyvári, Bagolai és Látóhegyi szőlőhegyeire kiadott hegybéli articulusai. Somogy vm. 84. p.

¹³ 1787. szeptember 30. Gróf Széchenyi Ferenc csokonyai szőlőhegyére kiadott tizedik articulus. Somogy vm. 147. p.

¹⁴ 1812. október 30. Szőlőbérleti szerződés, amelyben Festetics Antal Böhönye mezőváros határában fekvő alsó öreghegyi szőlőbirtokát hat évre arendába adja Váradi Jónás kutasi lakosnak. Somogy vm. 203. p.

¹⁵ 1806. Bükkösd falu Lesőhegy nevű határrészre megkötött kontraktusa. Somogy vm. 175. p.

¹⁶ 1751. április 2. Festetics Kristóf földesúr Szentgyörgyvári, Bagolai és Látóhegyi szőlőhegyeire kiadott hegybéli articulusai. Somogy vm. 87. p.

jogukat, s ha közöttük megegyezés nem jött létre, ki döntött az elővásárlási jog gyakorlásának a sorrendjéről.

A szőlőföld feudális tulajdonosa és a szőlőt ültető, illetőleg azt birtokló jobbágyok, parasztok vagy nemesek között lényegét tekintve bérleti jogviszony állt fent, amely mentes volt minden feudális személyi függéstől, minden birtokosnak a hegytörvény articulusai szerint kellett eljárni: „[...] minden szőlős gazda köteles léssen ezen articulusokat azokban declárált büntetés alatt meg másulhatatlanul megh tartanyi [...]”¹⁷

A hegytörvény az alapvető rendeltetése szerint a birtokos személyeket, az ún. érdekelteket fogta át, mégpedig valamennyi érdekelte kiterjedően. Ebből következően a hegytörvény hatálya a szőlőhegy minden birtokosára kiterjedt.

Birtokos azonban nő nem lehetett, ezt igazolja Festetics Antal tisztartójának alábbi válaszelevele „Miatán a' böhönyei hegy contractus leány ágra a' szöllőt szállani nem engedné, hanem a' fiu ág lejártával a' szöllő magvaszakadtság után a' méltóságos] uraságnak esnék birtokába, tehát a' folyamodó Dentsi Katalin néhai Németh János özvegye, ezen özvegyi sorsának változtatásával, többé a' hegy contractus értelme szerint nem birtokossa a' szöllőnek, hanem a' ki a' méltóságos] uraságtól megveszi, az is pedig tsak fiu ágra birhatván, azért a' méltóságos] uraság az árvának a' szöllőt a' ki neveletlen még pénzért sem adhatja oda, hanem különös kegyességből annak nevelésére ajándékoz 70 f[orinto]kat v[áltó]cz[édu]lák]b[an], Különben pedig még azt is megengedi a' méltóságos] uraság, hogy most a' folyamodónak mostani férje megvén a' szöllőt, ha az árva felnevelkedvén férjhez menni talál, tehát férje nevére és attól származandó fiu örökösseik részére a' rajta fekvő summa letételével megvehessék.”¹⁸

A birtokba adott hegybéli helység adta azt a földrajzilag pontosan körülhatárolt területet, ahol a hegytörvény alkalmazandó volt. A földrajzi meghatározottság abból adódott, hogy a kimért területen a szőlőbirtokosoknak első feladata volt a gyepek megépítése, majd azok folyamatos karbantartása. A hegytörvények hatálya nem csak a hegybéli birtokosokra, a közbirtokosság tagjaira terjedt ki, hanem azokra a kívül állókra is, akik pl. jogosulatlanul léptek a hegyre „Ha idegen embert [...]találnak a szőlőben, vagy gyümölcsön szabadon meg foghasság, és az hegy meste esküekkel együtt egy foréntot vehessen rajta, vagy négy pálczo ütással büntethesse...”

Ugy nemkülömben ha valamelly bujkáló személyeket az hegyen vadászni tapasztalnak, hegy mesterek megfogván, ha ebeik vannak löjék agyon, fegyvereket, vagy puskájokat vegyék ell, és agyák az földes uraságh, vagy tiszte kezéhez.”¹⁹

A hegytörvényekben nem volt meghatározva a birtokosok minimális létszáma és nem volt külön nyilvántartása sem. A birtokosok neveit a szőlőtelepítési kontraktus tartalmazta, a változásokról pedig úgy szerzett tudomást a „tagság”, hogy az új tulajdonosnak kötelező volt megjelenni a közösség előtt, amikor is az adásvételi szerződését aláírásakor felolvasták a hatályos hegybéli articulusokat.

¹⁷ 1751. április 2. Festetics Kristóf földesúr Szentgyörgyvári, Bagolai és Látóhegyi szőlőhegyeire kiadott hegybéli articulusai. Somogy vm. 84. p.

¹⁸ Dentsi Katalin vései lakos folyamodványa Bárány Pálhoz, Festetics Antal tisztiügyészéhez, melyben az elhunyt férje után maradt böhönyei szőlőbirtok megtarthatását kéri kiskorú leánya számára. Somogy vm. 258. p.

¹⁹ 1769 után. balaton Keresztúri helységnek kiadott artikulus. Somogy vm. 126. p.

Ezzel szemben az első hegyközségi törvény csak abban az esetben tette lehetővé hegyközség alapítását, amennyiben legalább 20 birtokos (akik nem kevesebb mint 100 hold összefüggő szőlőterülettel rendelkeztek) kimondta a hegyközség megalakítását.²⁰ A hegyközségi tagság tulajdonjogon alapult s nem tett különbséget nemek szerint. Ugyanakkor a harmadik személyek nem tartozhattak a törvény hatálya alá. Az első hegyközségi törvény már megfelelt a közttestületekkel szemben támasztott „nyilvántartott tagság” kritériumának.

A főszabálytól az Mtc. kivételt engedett: amennyiben a birtokosoknak egyharmada úgy dönt, hogy megalakítja a hegyközséget, akkor ez a százalékos arány elegendő volt a hegyközség megalakításának kimondásához. A megalakított hegyközségeknek a megalakulás után fél éven belül be kellett terjeszteni a rendtartásukat a törvényhatóságához. A hegyközség mind addig, amíg a szervezetét magába foglaló rendtartást nem alkotta meg véglegesen megalakultnak nem lehetett tekinteni. Ennél fogva olyan ügyekben, amely ügyeket az Mtc. a hegyközségek hatáskörébe utalt (például a hegyközségi járulék kivetése) a hegyközség a nyilvántartásba vételéig nem volt jogosult eljárni.

A hegytörvény területi hatálya és a hegyközség megalakításának tárgyi feltétele

Az általános gyakorlat az volt, hogy a földbirtokos a telki állomány keretein kívül, többalanyú szerződés útján, meghatározott díjazás ellenében átengedett egy darabot a korábban saját kezelésű urasági földből, vagy éppen művelés alatt nem álló birtokrészből.

Az oklevelek tanúsága szerint a szőlőtelepítés irtásos módon folyt, fokozatosan váltotta fel az erdőt és bozótot a szőlő: „[...] kiadtam szőlőhegynek [...] nevezett Mernyei uradalomhoz tartozó pusztának azon napkeleti erdős részét”²¹

A telki állományba nem tartozó jobbágyi szőlőben sokoldalú birtoklás alakult ki. A XVI. században még egységes jobbágyi szőlőt birtokló réteg átalakult, a gazdagabb szőlőbirtokosok a szabad elemek sorába emelkedtek, másrészt az elszegényedő jobbágyok megváltak birtokaiktól. Az áruba bocsátott szőlő egy részét a szabad szőlőforgalom következtében kívülről jött elemek: parasztok, polgárok, nemesek is megvásárolhatták. A kívülállók különösen a jó hírű borvidéken törekedtek a szőlőbirtok megszerzésére. Miután az allodiális szőlőbirtok nem volt forgalom tárgya, a lehetőségük a jobbágyszőlők megvételére terjedt ki. A tulajdon váltás nem szüntette meg a szőlő jobbágyi jellegét, mint ahogy a tulajdonlása sem fejezett ki jobbágyviszonyt. A kontraktusnak egy feltétele volt az, hogy az új birtokos vállalja a földesúri földtulajdonjogon alapuló szolgáltatások megfizetését. A szőlőhöz kapcsolódó terheket a birtokosoknak a társadalmi hovatartozásukra tekintet nélkül fizetniük kellett.²²

A nemest és polgárt nyilvánvalóan nem kötelezték jobbágyi terhek teljesítésére, de mivel a föld nem az ő tulajdona volt, kénytelen volt a jobbágyi terheket pénzben megváltani, esetleg valamilyen járadékszerű szolgáltatást teljesíteni.

²⁰ 1984. évi XII. tc. 63. § b.

²¹ 1816. március 3. Bolla Antal uradalomhoz Vadé pusztá átadása szőlőtelepítés céljára. Somogy vm. 211. p.

²² ÉGETŐ MELINDA: *Vagyon szép szőlőhegyünk...* L'Harmattan Könyvkiadó 2004. 20–24 pp.

A szőlőbirtok létre jöttének gyakori esete volt az új telepítés, illetve a parlagszőlők művelés alá való vétele „[...] kőtöllezzük magunkat [...] hogy mi nemű szőlő hegyet ezen helységben az eleink föl vevén, aztot megh járván [...] latván pusztulását léptünk illyen contractusra...”²³

Egy-egy szőlőtelepítésre alkalmas földterületet általában a faluban élők egy csoportja vett „bérbe” a földesúrtól. „Meg engedem meg irt káray jobbágyaimnak, hogy az ki mirett 24 3/4 holdakbul álló erdőmet, mely az miklósy határnál kezdődik, ugyan azon határ mentében egész az régi egresi út menetelig, a mint már ki mérettetett, szőlő hegynek elfoglalhassék, és az miklosi határ mentében mindenütt egész az régi egresi utig, nem pedig tovább árokkal be foglalhassák, azonul pedig körül tuskébül, és ágokkal való gypűvel be kerinthesék.”²⁴

A szőlő birtokosság létrejöhett a birtokosok közötti szerződéssel de akként is, hogy maga a földbirtokos adta el a reá visszaháramlott szőlőbirtokot „[...] itt adom mindenkinek tudtára, hogy a böhönnyi határban [...] fekvő ezer száz nyoltzvan három ölböll álló [...] törvényes el betsülés mellett tulajdon magamévá tett szőlőmet el adtam böhönnyi pintér Barsmajer Josefnek [...]”²⁵

A hegytörvény pontosan meghatározott, a földbirtokos által átadott összefüggő helyen (a hegyen) hatályosult. Újabb terület hozzácsatolásával a szőlőhegy területe nőtt „Kárai jobbágyimnak több izben tett alázatos kenyergésekre az eddig volt Kárai szőlő hegyhez 30 holdból álló foglalni engettem, s’ eránta következő contractust tettem”²⁶

Nem volt ez másképp a hegyközségben sem, a hegyközség alapításának tárgyi feltétele főszabályként az volt, hogy a határban száz kataszteri hold, vagy ennél nagyobb összefüggő terület álljon rendelkezésre. Ugyanazon törvényhatóság több községében fekvő szőlőterületek tulajdonosai is alakíthatnak egy hegyközséget, ha ezek a szőlőterületek egy összefüggő területet képeztek.²⁷

Ha a száz kataszteri hold terület összefüggését egy vagy több helyen oly közbeeső kisebb, de az egész terület térfogatának egy negyed részénél nem nagyobb birtokrészek szakítják meg, amelyeket nem szőlőművelésre használtak a hegyközség itt is megalkulhatott. A hegyközség megalakulásának azonban az volt a következménye, hogy a közbeeső részek birtokosai is a hegyközség tagjaivá váltak.

A száz kataszteri holdnál kisebb összefüggő terület birtokosai csak a hegyközségi kötelékbe bevonható összes terület tulajdonosainak beleegyezése mellett alakíthatnak külön hegyközséget.²⁸

A hegyközségi törvény annyiban mégis különbözik a hegybéli helyre vonatkozó hegytörvénytől, hogy olyan helyen is lehetővé tette hegyközség alakítását, amelyet még sohasem használtak szőlőművelésre. Továbbá különbözik abban is, hogy bevezette a

²³ Gróf Esterházi Pál és Antal szerződése tótszentpáli örökös jobbágyaikkal a már pusztulásnak indult szőlőhegy gondos művelésére In. Somogy vm. 91. p.

²⁴ 1797. december 9. Zichy József és kárai jobbágyai kontraktust kötnek a kárai határban lévő uradalmi erdő szőlőhegyé alakítása tárgyában. In. Somogy vm. 153. p.

²⁵ Festetics Antal újhegyi szőlőbirtokát eladja 200 forintért BarsmájérJózsefnek. In. Somogy vm. 165. p.

²⁶ 1806. április 11. Zichy József és kárai jobbágyainak kontraktusa, melyben a földesúr engedélyezi a szőlőhegy bővítését. Somogy vm. 167. p.

²⁷ 1894. évi XII. tc. 63§

²⁸ 1894. évi XII. tc. 62§ b)

kényszertagság intézményét. Ha a határban száz kataszteri hold vagy ennél nagyobb összefüggő szőlőművelésre alkalmas terület volt (továbbá a személyi feltételek adottak), a birtokosoknak a birtokarány szerinti egyharmada a hegyközség alakítását kimondhatta, ez esetben az érdekelt terület többi birtokosai köteles voltak a hegyközség alakításához hozzájárulni. Ugyanígy kényszertaggá váltak a szőlőterületre kijelölt területek közbeeső részleteinek azon birtokosai, akik egyébként nem kívántak a hegyközség alapításában részt venni.²⁹

A hegyközségi törvény területi hatálya nem kötődött egy község közigazgatási területéhez, mert ugyanazon törvényhatóság több községében fekvő szőlőterületek tulajdonosai is alakíthattak egy hegyközséget, ha ezek a szőlőterületek egy összefüggő területet képeznek.³⁰

A hegytörvény és a hegyközség szervezete

A gazdasági önkormányzatok szervezetére a testületi felépítés jellemző. A feladatok el látásához szükséges alapvető döntéseket a birtokosok összessége hozta meg. A hegyben való érdekelttség minden esetben önrendelkezési joggal párosult, tehát a birtokosoknak döntő befolyásuk volt a közttestület ügyeinek intézésében. Az önkormányzatiság elve egyidejűleg biztosította az érdekelttek beleszólási jogát és érdekérvényesítési lehetőségeit, biztosította a törvény a birtokosok aktív és passzív választójogát, az elöljárók választhatóságát.

A hegybéli birtokos joga volt, hogy részt vegyen a gyűlés munkájában, részt vegyen az esküdtek megválasztásában, azaz a hegyközségekben a birtokosokat érintő legfontosabb kérdésekben közvetlenül a birtokos döntött. Az articulusok ilyenén a közbirtokosság működési alapszabályának is tekinthetők, amelyeket a birtokosok fogadtak el és a föld tulajdonosa jóvá hagyott, továbbá azt több esetben a vármegye alispánja, vagy esküdt főjegyzője hitelesítő záradékkal és papirfelzetes pecsétjével látott el. Az articulusokat azért volt szükséges a vármegyéhez benyújtani jóváhagyás végett, mert ennek hiányában a hegytörvény a nemesi rendű birtokosokra kötelezést nem állapíthatott volna meg.

Az articulusok általában kötelezően írták elő az évente két-háromszori törvénynap tartást. „A' hegygyűlés határnapját mindenkor a' földes uraság, 's közbirtokosság által bírt hegyben a' közbirtokosság gyűlése határozza meg.”³¹

A közbirtokosság a kötelező határnapokon túl is tartott gyűléseket, mégpedig annyiszor, ahányszor szükség mutatkozott. Két törvénynap közötti időben felmerülő kisebb ügyekben a hegybíró maga ítélkezett az esküdtek tanácsával.

A gyűlés határozatainak érvényességéhez egyszerű többségre volt szükség, a hegytörvényekben nincs rögzítve az egy birtokost megillető szavazat száma. Ezért lehetséges, hogy a szavazatok száma és a birtokolt terület között nem volt arányosság.

²⁹ 1894. évi XII. tc. 62§ b)

³⁰ 1894. évi XII. tc. 63§

³¹ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. II. Czikkely. 1. szakasz. Somogy vm. 286. p.

Az articulusokban rögzített önkormányzatiság jelenik meg az első hegyközségi törvényben is. E szerint közgyűlésnek tagja és egyben szavazati joggal bír minden olyan birtokos, amely a hegyközség kötelékébe tartozik, mégpedig a szavazat a terület nagyságától függ, 800 négyszögölenként mindenkit egy szavazat illet meg: *„Nyolczszáz négyszögöl vagy ennél csekélyebb terület birtokosa egy szavazattal, az ennél nagyobb terület birtokosa pedig annyi szavazattal bír, a hányszor nyolczszáz négyszögöl területe van.”*³²

Az egy fő által leadható szavazatok száma - tekintet nélkül arra, hogy az képviselő miatt, vagy a birtokolt területhez kapcsolódóan nőtt - maximálva volt: *„Az összes hegyközségi birtokosok szavazatainak egy negyed részénél több szavazatot saját nevében egy birtokos sem gyakorolhat.”*³³

A tagsági viszony nem feltétlenül jelent személyes közreműködést a köztestület szerveiben, a tagsági viszonyból eredő jogok képviselő útján is gyakorolhatóak voltak, a képviselő azonban csak egy tag nevében járhatott el. *„Hegygyűlésre minden szőlő birtokos maga, v[agy] személy viselője által, a' szőlős gazdák pedig okvetlen személyesen megjelenni tartoznak, ki ezt még is elmulasztaná, nyomba 2 pengő garasra büntetessen, mely birságot még le nem teszi, pintzéje be petsételtessen. Melynek erőszakos feltörése hatalmaskodásul vétetvén 12 p[engő]f[orin]tokkal szóbeli per útján, 's illető sz[olga]bíró előtt, boszultasson meg.”*³⁴

Az Mtc. ugyancsak ismerte a képviselőt, a közgyűlés tagja jogait megbízás útján is gyakorolhatta.

A közbirtokosságban a közgyűlés mellett, működött egy kisebb létszámú testület a választmány *„Minden szőlőhegyben egy hegymester, vagy mint hegyenként nevezik, hegybíró, és 4 hegy esküttek mint bírák állapítanak meg, úgy azonban, hogy minden helység határában hegybíró csak egy, az esküttek azonban a' hegyek többsége után többen választassanak.”*³⁵

A közösség állapította meg, hogy a választmány hány tagból állt. Az esküdtek tanácsa helységenként változó létszámú volt, általában négy és tizenkettő között változott. A választmány havonta legalább egy alkalommal ülésezett. Üléseit a hegybíró vezette.³⁶ Arra nézve nincsen közvetlen utalás a hegytörvényekben, hogy kötelező volt-e a hegybíró földesúri jóváhagyása vagy sem.³⁷

Ugyanakkor a hegybíró terminus arra is utal, hogy a közösség jogosult volt nemcsak igazgatási, rendészeti kérdésekben, hanem peres ügyekben való döntésre is.

A szőlőbirtokosok az egymás közötti peres ügyeiket a közbirtokosság saját hatáskörében intézte *„Ha az örökösök öröklött szöllejeket az uraság engedelmével, a' hegybírák előtt, és közbejárásukkal magok között felosztani akarnák; ezek kötelesek*

³² 1894. évi XII. tc. 69.§ harmadik mondat

³³ 1894. évi XII. tc. 69.§ negyedik mondat]

³⁴ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. VI. Cikkely. 4 szakas. Somogy vm. 290. p.

³⁵ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. I. Cikkely. 1. szakasz Somogy vm. 285. p.

³⁶ A hegybíró, illetve a hegymester kifejezéseket mi is váltakozva használjuk a forrásoknak megfelelően

³⁷ *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból.* Összeállította és a bevezető tanulmányt írta ÉGETŐ MELINDA, L'Harmattan Könyvkiadó Budapest 2001. 24–36. pp.

részre hajlatlan igazságot szolgáltatni, fáradságokért egy egy ezüst f[orin]t jutalmat kívánhatván. Ha ezek ítéletével a' felek meg nem elégednének, előbb az uraság, majdan a' n[eme]s v[árme]gye eleibe ügyöket fellebbezhetik.”³⁸

A hegytörvény kimondta, hogy minden szőlővel kapcsolatos peres ügyet a helység színe előtt kell elkezdni és bírságot helyezett kilátásba azok számára, akik ezt megkezdve közvetlenül a földesúr bíróságához fordult. „Utollyára az hegy-mesternek eskütjeivel édjütt olly hatalma lészen, hogy ha a' megh irt articulusok szerént valamelly végzést téznek, a' pörös felk azon, meg ném akarnának állani, 24 idest huszon-négy forintokra büntetessenek.”³⁹

A hegybéli hegyek vezető testületét évente újra választották. Erre általában Szent György - napkor azaz a törvény napon került sor „... hegy-mester bírák és esküttek választására minnyájon a szőlős gazdák Sz[ent] György nap tájbon bizonyos napra össze gyűlvén hegy-mester vagy bírát és szűkséges eskütteket kik közül egy feő esküt vagy vice hegy-mester légyen, válasszanak.”⁴⁰

Ezek a gyűléseken minden hegybéli birtokos köteles volt megjelenni. Ha ezt nem tette büntetéspénzt fizetett. Akit hegybírónak vagy esküdtnak választott a közösség, az köteles volt a hivatalt elvállalni. Ellenkező esetben ugyancsak megbírságot kaptak: „A' hegy előljárást minden szőlősgazda, a' hegység pénztárába fizetendő 12 pengő forint büntetés alatt felvállalni tartozik...”⁴¹

A szőlőbirtokosok a következő évre sőt akár több éven keresztül is megválaszthatta a hegybíró és az esküdteket. Míg azonban az újonnan megválasztottak kötelesek voltak felvállalni a hivatalt, azokat akiknek kitelt az esztendőjük a hivatal viselésével, nem volt kötelező a következő évben is elvállalni a tisztséget: „[...]azonban, ki már ezen hivatalt egyszer viselte, többé arra nem köteleztethetik.”⁴²

Ahogy az articulusok úgy az első hegyközségi törvény is rögzítette a választmány leglényegesebb teendőit, amennyiben a választmány volt hivatott biztosítani a hegyközség folyamatos működését (működési terv, költségvetés készítése, közgyűlés elé kerülő indítványok előkészítése, pénztár kezelésének ellenőrzése, hegyörök alkalmazása) és képvisellel való felhatalmazását.

A hegybíró feladatait az Mtc. nem részletezi, lényegében a rendtartásra bízta a mind a hegyközségi választmány mind hegyközségi előljáró kötelességeinek és hatáskörének meghatározását, nem szól díjazásáról, illetve a neki járó juttatásokról sem.⁴³

A szokásjogot rögzítő articulusok szerint a hegybírói megbízatásért díjazás nem járt, ugyanígy nem kaptak fizetést az esküdtek sem. Ugyanakkor a hegytörvények szövegeiből kiderül, hogy a hegybíró illetve az esküdtek bizonyos javadalmazásban még is ré-

³⁸ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. V. Czikkely. 5. szakasz Somogy vm. 289. p.

³⁹ 1761. november 6. szentpéteri Málík László és Málík Anna által a visontai szőlőhegyre kiadott articulusok. Somogy vm. 108. p.

⁴⁰ 1755. április 28. az Ágoston tihanyi apát által Teleki falu szőlősgazdái számára kiadott articulusok. Somogy vm. 94. p.

⁴¹ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. I. Czikkely. 3. szakasz. Somogy vm. 285. p.

⁴² Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. I. Czikkely. 3. szakasz. Somogy vm. 285. p.

⁴³ 1894. évi XII. tc. 70. §.

szesültek. Erre rendszerint akkor került sor, ha valamely ügyben eljárta és ezért alkalmanként az illető szőlőbirtokosoktól részesültek bizonyos díjazásban: „[...] szőlő gazda, szőlőjét el adván [...] az hegymestert és eskütteket az alkura elkerülhetetlenkép hivattatni fogja [...] az szőlőt megvevő gazdának azontúl az hegy-mester által kezére az meg vett szőlő adattathassék, mellynek-is fáradtságáért fog fizetni tizenhét krajtzárokat.”⁴⁴

Természetbeni juttatásra is találunk példát: „Valai szőlőt vészen a hegy mesterek előtt vallattassék fel, akkoron pedig az el adó és a' vévő tartozik égy égy kényérrel, három három pint borral, és égy égy tál étellel.”⁴⁵

A díjazás egyik formája volt az, hogy a hegybírák részesültek a büntetéspénzből: „Valaki [...] marháját más szolejébe botsátja [...] 10 garasokat tartozik fizetni, [...] melly büntetésnek két része az urasághé, harmad része pedig a' hegy-mestereké [...]”⁴⁶

Végül a hegybírókat megillető juttatásnak volt tekinthető az is, hogy a hegy-mester nem fizet dézsma bort: „[...] égyedül a hegymesterekéből az uraságh kilentzedet, tizedet venni nem fog”⁴⁷

Az artikulusok kivétel nélkül garantálják a hegybíró és az esküdtek személyének sérthetetlenségét, bírságot helyezve kilátásba azok számára, akik ez ellen a szabály ellen vétettek

„Hogy ha valaki a szőlő hegyen a hegy mester, és eskütteket igasságot szolgáltatván feslett nyelvességtul meg hamisolla, vagy meg szidgya tehát marad 2 forent bírságon, a hegy mester ellen duplán ugy mint 4 forenton...”⁴⁸

A közbirtokosság megalakításának egyik fontos célja a szőlőtermés megőrzése volt, ezt az esküdtek, illetve a választmány hegypásztorok szerződésével oldotta meg „[...] Ja közbirtokosság a' szöllő hegyek őrzésére hét hegy pástort fogadjon, [...]”⁴⁹

A hegypásztor sokoldalú feladatot látott el. Ha valaki nem végezte el idejében az éppen esedékes szőlőmunkát, a hegypásztor figyelmeztette mulasztására. Ugyancsak ő ügyelt fel arra is, hogy senki se kezdje hamarabb a szüretet a hegyközség által megszabott időpontnál.

Akit a hegypásztor valamilyen tolvajláson kapott, attól zálogot vett és jelentette a hegybírónak. A kiszabott büntetéspénz egy része is őt illette.

A gazdák szőlőterületük arányában fizették a pástorbért. Ez általában pénzből és gabonából állott, amit a hegypásztor szüret után házról házra járva szedett össze. Ké-

⁴⁴ 1764. augusztus 31. Kelcz Ignác földesúr által a porrogi szőlőhegy számára kiadott articulusok. Somogy vm. 118. p.

⁴⁵ 1761. november 6. szentpéteri Málík László és Málík Anna által a visontai szőlőhegyre kiadott articulusok. Somogy vm. 107. p.

⁴⁶ 1761. november 6. szentpéteri Málík László és Málík Anna által a visontai szőlőhegyre kiadott articulusok. Somogy vm. 107. p.

⁴⁷ 1761. november 6. szentpéteri Málík László és Málík Anna által a visontai szőlőhegyre kiadott articulusok. Somogy vm. 109. p.

⁴⁸ 1755. április 28. az Ágoston tihanyi apát által Teleki falu szőlősgazdáinak számára kiadott articulusok. Somogy vm. 101. p.

⁴⁹ 1842. január 7. Kazay János kötcsei közbirtokos szőlőhegyre állított új rendszabályok. Somogy vm. 253. p.

sőbb, a XIX. századtól kezdődően fizetést kapott. „A' hegypásztoroknak olly fizetés adasson, melyből esztendőn általi élelmök ki kerüljön[...].”⁵⁰

Az első hegyközségi törvény ugyancsak kimondta, hogy a hegyközségek kötelesek intézkedni: a közös őrzés és a hegyrendészeti szervezkedés iránt.⁵¹ A közös őrzési és hegyrendészeti költségekhez a hegyközségi kötelékbe tartozó minden birtokos tekintet nélkül arra, hogy tényleg foglalkozik-e szőlőműveléssel vagy sem, köteles volt birtokának nagysága alapulvételével hozzájárulni.⁵²

A közös őrzést a törvény szerint a hegyőrök látták el, feladatuk megegyezett a korábbi évszázadokban kialakult feladattal: megakadályozni a szőlőterület károsodását.

A hegy rendtartása és a hegyközség közfadatai

A közfeladat kétségtől közgazgatási feladat, amelyhez a közbirtokosságnak megfelelő hatáskörökkel is rendelkeznie kell. E körben a szabályozás elsősorban a „belső” szabályozás, ez mint láttuk a szervezet és a működés szabályainak megállapítását jelenti, de kiterjed a tagok gazdasági tevékenysége kérdéseire is.

Közfeladatot tehát úgy is elláthat egy szervezet, hogy a szőlészet szabályait érintő – saját tagjaira vonatkozó – szabályokat hoz létre, s ezeket szankcionálja. A közfeladat fogalma ebben az esetben szűkebb az általános hatósági jogkörnél. Ennek keretében a közösség a működési területén kötelező érvényű szabályokat állapít meg, s ellenőrzi azok betartását.

A hegyközség szakmai önszabályozásának alapja az ún. rendtartás, más névvel a hegyszabályok, amelyek meghatározzák a szőlő célszerű művelésének minden fontosabb kérdését. Ezek a szabályok csak a tagokra nézve kötelezőek, de köztük mindenki-re. A közösség a rendtartásában meghatározott szankciókat alkalmazza a rendtartási szabályok megsértése esetén.

A hegytörvények elsődleges funkciója a szőlőbirtokosok jog és vagyónvédelme, továbbá a termelés zavartalanságának biztosítása volt. A vagyónvédelem úgy kezdődött, hogy a rendtartás előírta az utak és a gyepek létesítését és épségének megtartását. „Az elöljáróság kötelessége a' szőlőhegy gyeplését, vagy kerítését [...] évenként utakkal, kapukkal együtt többször megvizsgálni, és a' hol hibát találnak, az illető birtokost [...] megcsinálásra meginteni, melyre ha kijavítás még sem történne, akkoron az illetőnek költségére ők fogják megcsináltatni [...] okozott károk, [...] ölenként számítandó 6 ezüst krajczár büntetés[...]. jcsináltatási költségen fellül rajta megveendők [...]”⁵³

A vagyónvédelem körébe tartozott a lopás vagy a szándékos károkozás megakadályozása is „Lopásban találtak, vagy kik a' tolvajt 's lopottat elrejtik, rendőr törvény rendelte kár térítésén fellül, büntető törvény eleibe is álltassanak, kisebb értékű gyümölcs

⁵⁰ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. I. Cikkely. 5. szakasz. Somogy vm. 286. p.

⁵¹ 1894. évi XII. tc. 69. §.

⁵² 1894. évi XII. tc. 65. §.

⁵³ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. I. Cikkely. 6. szakasz. Somogy vm. 286. p.

*lopások pedig négytől 12 ezüst forintig büntetessenek.*⁵⁴

Ahhoz, hogy a szőlőt meg kell művelni nem férhetett kétség, hiszen ez volt a birtoklás két alapfeltételeinek az egyike „*Köteles minden szőlős gazda szöllejét jól munkálni, melynek munkáját ha megintés után egy évig elmulasztaná, el nem rakná, v[agy] éppen elhagyná, akkoron szölleje a földes ur által elkoboztatik.*”⁵⁵

Azonban az, hogy a szőlős gazda milyen szőlőfajtát telepíthet vagy, hogy milyen gyümölcsfát ültethet nincsen azonosság a különböző hegytörvényekben.

A rendtartás körébe tartozott a szüret idejének meghatározása is „*A' szüret idejét a' közbirtokosság határozza el. .a' szüret ideje meg határozása eránt tartson, 's hirdessen közbirtokossági gyűlést, mellyre meg jelelendő közbirtokos urak ..ittis az birtoktól vett többség számláljon s határoztaasson el a' szüret ideje, mellyet meg tartani, mindenki büntetés alatt köteleztesen.*”⁵⁶

A rendtartásban tallunk passzust arra nézve is, hogy mikor kezdődjön a szüret abban az esetben, amennyiben a szüret időpontjában a birtokosok megegyezni nem tudnak. „*Ha a' közbirtokosság a' szüret határidejére nézve megegyezni nem tudna, a' szüret Therezia napján kezdődjék.*”⁵⁷

Két dolog van, amely soha nem hiányzik egyetlen hegytörvényből sem.

Az egyik a paragon hagyás szankcionált tilalma: „*Mint hogy az is nem kevés kárára vagon az urasághnak, hogy némellyek a szántó földeket ...nem szőlővel rakják bé hanem kaszállák és más hitvánsággal vetegetik ... az uraságnak járandó 6 forént büntetés alatt kiki leg alalabb 3 esztendők el el fogása alatt szőlővel bé plántalni kötelezsetik.*”⁵⁸

A második dolog a földesúri járandóság kötelező megadását előíró cikkely. A földesúrnak a szőlőterület használata után fizetett állandó összegű járandóság a hegyvám volt amit többnyire borban vagy mustban, ritkábban pénzben kellett teljesíteni. I. Lajos király 1351-ben ennek helyébe a *kilencedet* léptette, ám a szőlőhegyek legnagyobb részén továbbra is a terméseredménytől független hegyvám maradt a szolgáltatás módja, helyenként egészen a XIX. század második felében végrehajtott szőlődézsma váltság idejéig.⁵⁹

Ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a hegyvám a földesúri adózás kizárólagos formája maradt volna, hanem párhuzamosan élt a kilenceddel, sőt előfordult, hogy egyazon szőlőhegyen belül is váltakoztak a hegyvámos és a dézsmás (kilenceddel adózó) szőlők „*Három esztendőnek el mulása után az borbul kilentzed vagy az helyett hegyvámot, a szokott census helyett huszadik akot, az az husz ako termésből egygyet fognak adni.*”⁶⁰

⁵⁴ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. IV. Cikkely. 5. szakasz. Somogy vm. 288. p.

⁵⁵ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. III. Cikkely. 2. szakasz. Somogy vm. 287. p.

⁵⁶ 1842. január 7. Kazay János kölcsei közbirtokos szőlőhegyére állított új rendszabályok. Somogy vm. 266. p.

⁵⁷ Somogy vármegye 1847-ben kidolgozott új szőlőhegyi rendszabályai. IV. Cikkely. 5. szakasz. Somogy vm. 288. p.

⁵⁸ 1755. április 28. az Ágoston tihanyi apát által Teleki falu szőlősgazdái számára kiadott articulusok. Somogy vm. 104. p.

⁵⁹ 1848 nyarán összeülő népképviselési országgyűlés 1848. szeptember 15-én törölte el a szőlődézsma

⁶⁰ Festetics Kristóf által a szentmiklósi jobbágyok részére előírt szolgáltatások meghatározása. Somogy vm. 57. p. Ugyanígy: 1836. évi VII. törvénycikk a jobbágyi tartozásokról: 3 § „A bor-kilenced vagy hegyvám

Az adóhoz szorosan kapcsolódott a pecsét pénz jövedelme is. A területekről elszállított borról engedélyt, pecsétes írást kellett kérni, amelyet kezdetben ingyen állítottak ki. Erre azért volt szükség, hogy a hegybéli helységből a dézsma begyűjtése előtt ne lehessen kicsempészni kilenced alá eső bormennyiséget [...] az *magam jobbágyitul czédula pénz egy egy garas nem fog vetetődni, ellenben vidékiektől embereimnek a szokott czédula pénzt meg adni tartoznak.*⁶¹

A rendtartás jogszabályba nem ütközhetett. „*Melly e képpen [...] és feőlséges király parantsolatokkal őszve egyeztetett articulusok /:fent hagyatván a' földes uri jus:/ [...] ki adatattak ...*”⁶²

Összegzően megállapíthatjuk, hogy az autonómia és egyben a köztestületiség jegyeit részben magukban foglaló hegytörvények és az azokat új jegyekkel gyarapító első hegyközségi törvény biztosította a szőlőbirtokosok együttműködését, az ismertetett szabályozási területek jól szolgálták a szőlőbirtokosok érdekeit. Erőteljes fejlődésmenetről nem beszélhetünk, a hegytörvények cikkelyeinek egy része (elsősorban birtoklással és az adózással kapcsolatos részek, továbbá a vagyonsbiztonságot és a termelés zavartalan-ságát szavatoló cikkelyek) tartalmilag alig változtak az évszázadok alatt.⁶³ Előremutatóak voltak a hegytörvények annyiban, hogy biztosították az eltérő társadalmi helyzetű személyek együttműködését. Viszont természetesen kerültek ki az első hegyközségi törvényből azok a passzusok, amelyek viselkedési és erkölcsi normák vétkes megszegésén alapultak, mint a káromkodás, a részegeskedés, a paráználkodás. Ugyanakkor az első hegyközségi törvény nagy lépést tett az autonómia kiteljesedése irányába azzal, hogy lehetővé tette a járulék kivetést, s ezzel a hegyközség saját vagyonának megalapozását.⁶⁴ Innen más csak karnyújtásnyira vagyunk az autonómia megvalósulásától, a szükséges lépést – a hegyközségek jogi személyként való elismerését – a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcsgazdálkodásról szóló 1938. évi XXXI. törvény cikk tette meg.

beszedésére és behordására nézve pedig az 1802:7-dik és 1807:3-dik törvénycikkelyek fognak megtartani, úgy azonban, hogy az illető járandóságot csak a helybeli határon belől tartozzanak behordani a szőlőgazdák, ha csak az eránt szerződés, vagy egyezés által más rendelkezés nem történt.

Ha hegyvám alatt lévő szőlő-hegyekben valamely esztendőben semmi bor sem teremne, az említett járandóság hiányát a Jobbágyok, s bortermesztők következő esztendei termésből tartoznak kipótolni. Az úgy nevezett szőlő-lábaktól járó adózás eránt, a fennálló szokás tartassék meg.”

⁶¹ Festetics Kristóf által a szentmiklósi jobbágyok részére előírt szolgáltatások meghatározása. Somogy vm. 58. p.

⁶² 1787. szeptember 30. Gróf Széchenyi Ferenc csokonyai szőlőhegyére kiadott articulusok. Somogy vm. 152–153 pp.

⁶³ ÉGETŐ MELINDA: *Vagyon szép szőlőhegyünk...* L'Harmattan Könyvkiadó, 2004. 20–22. pp.

⁶⁴ Az Mtc. 65.§-a szerint a hegyközségek a feladatuk teljesítéséhez szükséges költségek fedezése végett hegyközségi járulékot vehetnek ki.